

Luthersk teologi och etik – i ett efterkristet samhälle

Luthersk idétradition växer fram i en brytning med den medeltida katolska kyrkan. Den teologiska och etiska reflektion som möter hos Martin Luther och Philip Melanchton präglas i hög grad av deras uppgörelse med samtida katolsk teologi. De är verksamma i en kultur där kristen tro starkt influerar människors tänkande och kyrkan har en avsevärd politisk makt.

Efter reformationen kommer luthersk teologi och etik att i hög grad prägla kultur och politik i många samhällen. Detta gäller särskilt i Tyskland och de nordiska länderna, där den politiska makten ingår en allians med de lutherska kyrkorna. Statskyrkosystemet innebär visserligen att kyrkornas politiska roll begränsas, men samtidigt kommer lutherdomen att utöva ett avsevärt inflytande inom skola och kulturliv.

Dagens samhälle är ett annat. I flera protestantiska länder har sekulariseringen gått så långt att det är befogat att tala om ett efterkristet samhälle. Statskyrkosystemet är under uppluckring och kristendomens ställning försvagas. Det mångkulturella samhället öppnar för en kulturell, religiös och moralisk pluralism. Hur skall luthersk teologi och etik bedömas i detta efterkristna samhälle? Har luthersk idétradition fortfarande någon relevans?

Problemställningar och specifika mål

Föreliggande projekt är inriktat på att klargöra och kritiskt granska innehållet i några centrala uppfattningar som möter inom luthersk teologi och etik. Dess första syfte är att beskriva och analysera några centrala teologiska och etiska positioner som utvecklas under reformations-tiden, främst hos Martin Luther själv. Till dessa hör hans speciella förståelse av synden, rättfärdiggörelsen, nåden, moralen och kallelsen.

Det andra syftet är att analysera hur dessa uppfattningar vidareutvecklas i senare luthersk tradition. Luthersk teologi och etik är ingalunda enhetlig, utan rymmer en mångfald skilda tolkningar som var och en färgas av sin kulturella kontext. Avsikten är att klargöra de olika hållningar som möter i luthersk tradition, särskilt under det senaste århundradet.

Projektets tredje syfte är att kritiskt granska skilda positioner i luthersk tradition och att konstruktivt behandla frågan om vad som kan sägas vara en fruktbar utformning av luthersk teologi och etik i dagens efterkristna och mångkulturella samhälle. Avsikten är att behandla frågan om det över huvud taget är möjligt att utforma en luthersk teologi och etik som framstår som rimlig idag, och vad som i så fall skulle känneteckna en sådan.

Den kritiska granskningen av luthersk teologi och etik sker utifrån ett kontextuellt perspektiv, som vilar på en analys av nutida nordeuropeisk kultur. Denna framstår till att börja med som efterkristen, vilket innebär att kristendomens ställning avsevärt har försvagats såväl i det offentliga samtalet som för den enskilda. Den religion som kristna kyrkor representerar väcker inte något större engagemang, inte heller som föremål för kritik (Davie 2002).

Vidare framstår dagens samhälle som senmodernt, vilket bland annat innebär att den enskilda individen intar ett eklektiskt förhållningssätt till skilda livsåskådningar och moraliska positioner. Fasta livsåskådningar, ideologier och religiösa tankesystem ifrågasätts, och tron på absoluta sanningar ersätts av en pluralistisk och relativistisk hållning (Giddens 1999). Detta innebär också ett ifrågasättande av förnuftets betydelse för vår inställning i skilda livsfrågor.

Slutligen är dagens samhälle mångkulturellt, vilket innebär att kristen teologi och etik befinner sig i dialog med ett stort antal skilda religiösa och icke-religiösa traditioner. I vissa avseenden hör denna mångkulturalism samman med den ekonomiska, politiska och kulturella globaliseringen (Benhabib 2004). Den kulturella mångfalden reser nya utmaningar för en luthersk teologi och etik som gör anspråk på att vara relevant och adekvat.

Utifrån denna analys av den samtida kulturella kontexten kommer projektet att behandla tre övergripande problem:

1. Vilka centrala uppfattningar möter inom reformatorisk teologi, främst hos Martin Luther? Vad kännetecknar viktiga teologiska och etiska positioner i Luthers författarskap?
2. Vilka skilda positioner är framträdande i senare luthersk teologi och etik, och hur präglas dessa hållningar av en omgivande kulturell kontext? Vari består de centrala brytpunkterna i luthersk teologi och etik under det senaste århundradet?
3. Hur kan innehållet i luthersk tradition kritiskt bedömas och eventuellt vidareutvecklas i ett efterkristet, senmodernt och mångkulturellt samhälle? Vilka drag i luthersk teologi och etik är värda att bevara och vilka drag ter sig inadekvata i dagens kultur?

Områdesöversikt

Inom tysk och nordamerikansk teologi finns en omfattande forskning om Luthers teologi och skilda positioner inom senare luthersk tradition. Bernhard Lohse har skrivit ett standardverk om Martin Luthers teologi (Lohse 1999) och Carl E Braaten har givit en inflytelserik tolkning av centrala idéer i luthersk teologi (Braaten 2007). En ledande systematisk teolog som influerats av luthersk tradition är Wolfhardt Pannenberg (1988, 1991 och 1993).

Flera finländska teologer har givit betydelsefulla bidrag till det idéhistoriska studiet av Luthers teologi och etik. Ett viktigt arbete om Luthers rättfärdiggörelselära är Tuomo Mannermaas studie *Der im Glauben gegenwärtige Christus* (1989). Mannermaa ifrågasätter en rent forensisk tolkning av Luthers rättfärdiggörelselära och menar i stället att Luther förstod rättfärdiggörelsen som att Kristus är reellt närvarande i den troende.

Den finländska lutherforskningen kännetecknas av ett filosofiskt medvetet idéhistoriskt arbete och en kritik av konfessionella förförståelser och vissa filosofiska perspektiv inom moderniteten. Inte sällan framhålls att ett centralt motiv i Luthers teologi skulle vara tanken på människans gudomliggörande (Peura 1994, Saarinen 1989).

Ett viktigt arbete för ett konstruktivt studium av nutida luthersk teologi är samlingsvolymen *The Gift of Grace. The Future of Lutheran Theology* (Gregersen mfl 2005). Där bidrar framträdande teologer med analyser av den lutherska traditionens bidrag till samtidens teologiska debatt. Bidragen behandlar nutida lutherska tolkningar av centrala teologiska problem, som exempelvis nåd, rättfärdiggörelse, rättvisa och politisk etik.

Inom svensk teologi har tidigare bedrivits en hel del lutherforskning. Den har främst varit idéhistoriskt inriktad, men syftet har inte alltid varit enbart idéhistoriskt. Tanken har ofta varit att genom ett studium av Luthers teologi och etik är det möjligt att nå insikt om hur en luthersk teologi och etik idag bör utformas (Wingren 1960b, Sundby 1959). Steget från ett klagande av Luthers uppfattningar till en konstruktiv framställning av en nutida teologi har emellertid inte alltid varit tydligt. Svensk forskning om luthersk tradition har sällan syftat till en kritisk bedömning av uppfattningar inom denna tradition.

I sin bok *Luther och lutherbilden* (1984) genomför Ragnar Holte en kritisk analys av hur normativa teologiska ställningstaganden ofta har presenterats under idéhistorisk täckmantel. Svensk lutherforskning har ofta tjänat normativa syften utan att detta varit klart utsagt. Ofta har också ståndpunkter presenterats som "genuint" lutherska trots att de haft mycket litet att göra med vad Luther kan ha menat i sin samtid.

I förhållande till tidigare svensk lutherforskning innebär det föreliggande projektet en nyansats, därigenom att en strikt åtskillnad görs mellan en teologihistorisk och en konstruktiv teologisk uppgift. Inom nutida svensk religionsvetenskap föreligger enbart några få exempel på idéhistoriskt inriktade studier av teologiska motiv hos Luther och inom senare luthersk teologi (Aurelius 1995, Stolt 2004, Nygren 2007). Avsikten nu är att initiera fler sådana studier och att samtidigt genomföra en kritisk granskning av luthersk tradition.

En viktig förstudie till projektet utgörs av Elisabeth Gerle (red): *Luther som utmaning – om frihet och ansvar* (2008). I detta arbete medverkar flera forskare med en kritisk granskning av olika teman i luthersk teologi. Elisabeth Gerle skriver om luthersk kallelsesyn och dess bidrag till en upprättelse av vardagen. Eva-Lotta Grantén skriver om arvsyndsläran och Thomas Ekstrand medverkar med en artikel om folkkyrkotanken som luthersk kyrkovision.

Projektbeskrivning

Inom nutida teologi och filosofi förs en ingående diskussion kring traditionsbegreppet och möjligheterna att i ett samhälle som kännetecknas av kulturell mångfald etablera en kritisk dialog mellan skilda traditioner. Flera filosofer och teologer framhåller de gränser som finns mellan skilda traditioner och inte minst deras olika förståelser av rationalitet (MacIntyre 1988, Milbank 1996). Andra menar att varje tradition rymmer såväl en identitet som en mångfald, samtidigt som de framhåller vikten av att kritiskt granska traditioner även ur ett externt perspektiv (Tanner 1997, Stout 2005).

Föreliggande projekt är inriktat på en sådan kritisk granskning av innehållet i luthersk teologi och etik. Inom projektet antas att det finns en mångfald skilda positioner inom luthersk tradition och att dessa kan ge intressanta bidrag till reflektionen kring existentiella problem i dagens mångkulturella kontext. Samtidigt antas att det i ett mångkulturellt och efterkristet samhälle finns goda skäl att rikta kritik mot vissa positioner som möter i luthersk tradition.

För att klargöra centrala teman i luthersk tradition genomförs i projektet studier med en tydlig idéhistorisk inriktning. En uppgift är att klargöra innebörden av centrala uppfattningar inom Luthers egen teologi och etik i det sammanhang där han var verksam. En annan uppgift är att klargöra de skilda uppfattningar som möter hos senare teologer i luthersk tradition, särskilt under det senaste århundradet.

Därutöver har projektet en kritisk och konstruktiv inriktning. Den kommer till uttryck i en behandling av frågan om vilka idéer i luthersk tradition som skulle kunna godtas i dagens senmoderna och efterkristna samhälle. I en sådan kritisk granskning kommer inte någon religiös eller konfessionell ståndpunkt att tas för given, men de föreställningar som behandlas är sådana som varit viktiga inom luthersk tradition. Ett kriterium på att en uppfattning kan sägas vara godtagbar är att den kan göras begriplig i en dialog med andra perspektiv i ett mångkulturellt samhälle. Ett annat kriterium är att den kan vara förenlig med erfarenheter och föreställningar som möter hos människor i ett senmodernt samhälle.

Inom projektet kommer åtta delstudier att genomföras. Här ges en kort presentation av de fem delstudier som denna ansökan avser.

1. Ursprung, ofullkomlighet och ansvar

Denna delstudie syftar till att analysera och kritiskt granska läran om arvsynen inom luthersk teologi och etik. I luthersk teologi har arvsyndsläran varit central, eftersom den är en förutsättning för läran om rättfärdiggörelse och nåd. Idag ifrågasätts emellertid läran om arvsynen av flera skäl. Den rimmar illa med modernitetens ljusa människosyn och lärorna

kring arvsyndens ursprung tycks stå i konflikt med naturvetenskapliga och historiska forskningsrön. Begreppet arvsynd uppfattas ofta som moraliskt problematiskt, och det har inte sällan använts i ett förtryckande syfte.

Huvudfrågan för denna delstudie är hur en luthersk människosyn skall kunna bevara viktiga drag i traditionen kring människans ofullkomlighet och samtidigt svara mot människors kunskaper och erfarenheter idag. Syftet är dels att klargöra skilda tolkningar av läran om arvsynd i luthersk teologi, dels att kritiskt granska en luthersk människosyn i dialog med det senmoderna samhället. Utifrån ett antal kriterier på en godtagbar människosyn diskuteras hur en lära om människans ofullkomlighet idag skulle kunna utformas.

Tre centrala aspekter av läran om arvsynden uppmärksammas. För det första söker denna lära ge en förklaring till den mänskliga ofullkomlighetens ursprung. Augustinus tolkning av arvsynden förenades med en aristotelisk biologi och har utsatts för en ingående kritik, inte minst från naturvetenskapligt håll. Inom delstudien kommer mot denna bakgrund att studeras vad en dialog mellan luthersk teologi och nutida biologi skulle kunna leda till (Williams 2001, Domning & Hellwig 2006).

För det andra används arvsyndsläran i luthersk teologi till att förstå den ofullkomlighet som människan erfar. Det centrala temat i läran för Luther vad att förklara människans ofullkomliga Gudsrelation (Luther 1525). Hos Augustinus är ursprungssynden stolthet och högmod och Luther formulerade detta som att människan är inkrökt i sig själv.

Hos Niebuhr (1941) och Tillich (1963) tolkas arvsynden i termer av upproriskhet. Människans förmåga att transcendera sig själv i kombination med högmodet leder till ångest och ängslan över vår dödlighet. I nutida feministisk forskning är denna syn på synden utsatt för kritik. Judith Plaskow (1980) menar att tolkningen av synd som högmod leder till ett förtryck av kvinnor, som redan lider av att vara alltför självutplånande.

För det tredje används arvsynden också för att diskutera människans ansvar. Människans moraliska autonomi är diskuterad i luthersk tradition alltsedan Luthers skrift *Om den trälbundna viljan* (Luther 1525). I den samtida diskussionen menar många att vi aldrig kan vara autonoma mot vår kontext. En nyformulering av arvsyndstanken bör förhålla sig till frågan om hur samhällsliga strukturer påverkar människors frihet och ansvar.

2. Korset och rättfärdiggörelsen

Denna delstudie undersöker skilda tolkningar av förhållandet mellan rättfärdiggörelse och Jesu död i nutida luthersk teologi. Vilka olika alternativ att tolka rättfärdiggörelseläran står till buds? Hur kan de etiska och teologiska invändningar som riktats mot denna lära bedömas? Vad kan känneteckna en rimlig nutida tolkning av rättfärdiggörelsens förhållande till Jesu död på korset?

I reformationstidens lärostrider var frågan om hur människan kunde bli rättfärdig inför Gud en central diskussionsfråga (McGrath 2005). I polemiken mellan katoliker och olika protestantiska samfund framställdes detta ofta som en central skiljefråga. Genom sin gemensamma deklaration om rättfärdiggörelseläran (1999) har den Katolska kyrkan och Lutherska Världsförbundet hävdade att det idag råder en samsyn i frågan. Detta har väckt en omfattande diskussion i den ekumeniska dialogen (Rusch 2003, Greive 2000) och inom lutherforskning och nutida protestantisk teologi har rättfärdiggörelseläran blivit föremål för förnyat studium och ingående bearbetning (Mannermaa 1989, Mattes 2004).

I luthersk teologi har rättfärdiggörelseläran hängt nära samman med den teologiska tolkningen av Jesu död på korset. Allmänt uttryckt har Jesu död på korset ofta betraktats som en nödvändig förutsättning för människans frälsning. Hur detta skall förstås har tolkats olika i den kristna idéhistorien (Aulén 1930, Trelstad 2006). Samtidigt har behovet av att erbjuda en

konstruktiv tolkning av Jesu död ifrågasatts i samtida teologi. Det kan exempelvis ifrågasättas om inte varje försök att ge Jesu död en positiv betydelse riskerar att teologiskt legitimera förtryckande relationer och att instrumentalisera lidandet (Brock & Parker 2001).

Denna delstudie har fyra syften. Det första är att klargöra tolkningen av rättfärdiggörelselärens relation till Jesu korsdöd hos några framträdande lutherska teologer, främst Eberhard Jüngel, Wolfart Pannenberg och Robert W Jensen. Det andra är att belysa nutida kritik av luthersk rättfärdiggörelselära och kristen försoningsteologi, med utgångspunkt i feministisk teologi och queerteologi (Brock & Parker 2001, Hampson 2001, Althaus-Reid 2004).

Det tredje syftet är att diskutera frågan om luthersk identitet, främst i relation till rättfärdiggörelseläran. Frågan ställs om det finns skäl att hävda att läran om rättfärdiggörelse är en central aspekt av vad som kan betraktas som autentiskt lutherskt (Gregersen mfl 2005). Det fjärde syftet är att utarbeta ett konstruktivt förslag till en luthersk rättfärdiggörelselära som tar hänsyn till och problematiserar aspekter av feministisk och queerteologisk kritik. Främst behandlas frågan om vilken människosyn som en rimlig utformning av läran förutsätter.

3. Helgelsens filosofi

I dagens efterkristna samhälle har kristendomens ställning försvagats och kristna trosuppfattningar har minskat i betydelse för en stor del av befolkningen. Samtidigt märks också ett tilltagande intresse för andlighet i olika former (Bäckström mfl 2004). Svenska kyrkan stimulerar detta genom att erbjuda olika sammanhang för andlig träning och fördjupning. Det sker exempelvis genom stilla dagar, retreatar, meditationsgrupper och pilgrimsvandringar.

Syftet med denna delstudie är att undersöka huruvida andlig träning och fördjupning av detta slag kan anses vara uttryck för en luthersk tradition. Givet den lutherska traditionens betoning av nåden allena och människans passivitet i förhållande till Gud kan andliga övningar, som vanligtvis hämtas från andra traditioner än den lutherska, förefalla problematiska. Om människan kan träna sig i tro genom andliga övningar verkar tanken att människan genom egna ansträngningar kan komma närmare Gud vinna gehör, vilket rimmar illa med den lutherska betoningen av nåden allena.

Samtidigt finns i luthersk tradition också en insikt om att människan kan växa i tro genom helgelsen. Enligt vissa lutherska tänkare verkar människan kunna påverka helgelsens förlopp genom att mer och mer öppna sig för Guds nåd, vilket innebär en viss aktivitet från människans sida. Denna idé om människans förmåga att träna sig i tro kan tänkas ligga mer i linje med nutidsmänniskans om sina möjligheter att förverkliga sina livsmål än den starka betoning av människans passivitet i relation till Gud som vanligen möter i luthersk tradition.

Den centrala frågeställningen i delstudien är: Hur kan ett i samtiden godtagbart lutherskt förhållningssätt till andlig träning och fördjupning gestaltas? Detta problem belyses genom en kritisk analys av sådana reflektioner kring helgelsen som finns i luthersk tradition. Till det material som analyseras hör texter av Martin Luther, Johann Arndt och Christian Scriver. Vidare används litteratur om hur dessa texter kan tolkas, som publicerats av forskare som Bengt Häggglund, Christian Braw och Gösta Wrede. Dessutom analyseras material hämtat ur den karmelitiska traditionen, som i hög grad inspirerat nutida andliga övningar.

Med ”ett godtagbart lutherskt förhållningssätt” avses i denna delstudie ett förhållningssätt som uppfyller tre kriterier: (1) Det skall vara koherent med de dogmatiska ställningstaganden som kan anses vara centrala i luthersk tradition (Jeffner 1976). (2) Det skall vara förenligt med vad som kan anses vara nutidsmänniskans föreställningar om sig själv och sina möjligheter att förverkliga sina livsmål (Hof 1989). (3) Det skall kunna antas innebära att människor idag, både män och kvinnor, kan leva goda och fullödiga människoliv (Hewitt Suchocki 2003).

4. Tro, moral och uddlös politik

Denna delstudie syftar till att kritiskt granska skillnaden mellan lag och evangelium i luthersk etik och politik. I luthersk tradition har läran om de två regementena haft stor betydelse inte minst för den politiska etiken. Luther menar att Gud utövar sin kamp mot det onda på två sätt, dels genom det andliga regementet där Gud är verksam genom evangelium för att främja människans frälsning, och dels genom lagen för att upprätthålla ordning i samhället (Luther 1914 och 1911).

I anslutning till denna tvårikestanke görs i luthersk teologi ofta en skarp skillnad mellan lag och evangelium. Denna har tolkats på skilda sätt av lutherska teologer (Kailus 2004, Nygren 2007). Ofta innebär den dock att etiken förankras i läran om skapelsen, medan evangelium och budskapet om Guds kärlek i Kristus inte anses tillföra något nytt till etikens innehåll. Moralen är given redan i skapelsen, och varje människa kan oberoende av kristen tro inse vad som är rätt och gott (Wingren 1958, Wingren 1960a, Wingren 1979, Lögstrup 1966).

Denna uppfattning, att moralen är oberoende av tron, förenas ofta med en politisk etik som är okritisk i förhållande till rådande makthavare. Flera lutherska teologer har menat att det finns sociala och politiska ordningar som är givna av Gud i skapelsen. Den rättvisa som skall råda i dessa ordningar är en helt annan än den jämlikhet som råder mellan människor inför Gud. På detta sätt har luthersk teologi ofta legitimerat det bestående samhället (Thielicke 1951 och 1955).

Ett första syfte med denna delstudie är att analysera och klargöra den skillnad mellan lag och evangelium som möter i Luthers etik. Av särskild betydelse är här hans traktat om goda gärningar (Luther 1888) och hans skrift om den världsliga överheten (Luther 1900). Innehållet i dessa skrifter relateras till hans tolkning av Galaterbrevet (Luther 1914 och 1911).

Ett andra syfte med delstudien är att kritiskt granska den framställning av luthersk etik som möter hos tre lutherska 1900-tals-teologer. Dessa är den tyske etikern Helmut Thielicke, den danske etikern Knud E Lögstrup, samt den svenske teologen Gustaf Wingren. Hos alla tre möter en skarp skillnad mellan lag och evangelium och ett försök att utforma en etik som är förnuftsbasead och opåverkad av kristen tro.

Ett tredje syfte är slutligen att diskutera hur en kristen etik kan utformas om skillnaden mellan lag och evangelium upplöses. Om tvårikestanken överges finns det en möjlighet att låta den förståelse av gudomlig kärlek och jämlikhet, som hör samman med budskapet om Kristus, få relevans också inom den politiska etiken. Detta skulle möjliggöra en mer långtgående samhällskritik än vad som i allmänhet varit fallet inom luthersk tradition (Grenholm 2001, Grenholm 2006).

5. Luthersk kallelsetanke och livspusslet

Syftet med denna delstudie är att kritiskt granska skilda tolkningar av en luthersk kallelsetanke och att undersöka dess relevans för en nutida diskussion om arbete, kön och livspussel. Svenskt arbetsliv och luthersk kallelsetanke har sedan länge ett nära samband. I denna studie ställs frågan om det är möjligt att göra en nytolkning av luthersk kallelsetanke så att den kan ge ett konstruktivt bidrag till den samtida diskussionen om livspusslet.

Kallelsetanken hos Luther innehåller framför allt tre uppfattningar. Dessa går ut på att människan i sitt arbete är Guds medarbetare i det fortsatta skapelseverket, att arbetets syfte är att tjäna medmänniskan, samt att arbetet är ett lidande i Kristi efterföljd. Luther gör ingen skillnad mellan arbete och fritid, men i senare luthersk teologi ges arbetet ett högt värde i förhållande till andra aktiviteter (Grenholm 1993). Därigenom bidrar kallelsetanken till en

uppdelning mellan arbete och övrigt liv, som avspeglas också i diskussion om livspusslet i det nutida samhället.

Att kombinera arbetsliv med övrigt liv, främst då familjeliv, är inte enbart en praktisk fråga om svårigheter och möjligheter, utan också en livsfråga som präglas av föreställningar om synen på människan, synen på arbetet och synen på vad som är meningsfullt och värdefullt. Inte sällan sker en kollision mellan de krav och villkor som gäller i arbetslivet och de villkor som gäller därhemma (Tyrköö 1999). Spänningen mellan arbetsliv och övrigt liv har en könsmärkning, genom att kvinnor traditionellt ansetts ha större ansvar för hemmet, medan mannen ansetts ha ansvar för försörjningen. Till detta kommer ett starkt könssegregerat arbetsliv (Bekkengen 2002).

Skilda tolkningar av kallelsetanken i luthersk teologi har ofta legitimerat och förstärkt en könsordning där kvinnor underordnas. Samtidigt har också funnits alternativa tolkningar där underordningen inte förenats med talet om kallelse (Hammar 1999). Det finns också tolkningar av ett lutherskt kallelsebegrepp som innebär att vardagen och handlingar i vardagen i relation till medmänniskan uppvärdera. Detta kan även förstås som ett slags heliggörande av vardagen (Nahnfeldt 2006).

En av de existentiella utmaningarna i livspusslet är att behöva räkna med livets föränderlighet. I dagens planerade samhälle uppkommer då frågan om vad vi gör med heteronoma situationer, som vi inte kan kontrollera eller råda över (Ziehe 1993, Grenholm 2005). I denna delstudie undersöks om kallelsetanken har möjlighet att konstruktivt bidra till en diskussion om livets heteronoma situationer. Om en situation tolkas som kallelse skulle detta ge en möjlighet att se öppningar utanför den ursprungliga planen, utanför det individuella livet eller den generella samhällsplaneringen.

Forskargrupp och internationellt nätverk

I forskargruppen medverkar åtta forskare inom ämnena etik, religionsfilosofi och systematisk teologi. De är verksamma vid fyra olika universitet och högskolor. Carl-Henric Grenholm är professor i etik vid Uppsala universitet. Han är projektledare och ansvarig för delstudien om "Tro, moral och uddlös politik".

Thomas Ekstrand är docent i systematisk teologi vid Uppsala universitet och ansvarig för delstudien om "Korset och rättfärdiggörelsen". Eva-Lotta Grantén forskar i etik vid Lunds universitet och genomför delstudien om "Ursprung, ofullkomlighet och ansvar". Karin Johannesson är universitetslektor i religionsfilosofi vid Uppsala universitet och ansvarig för delstudien om "Helgelsens filosofi". Cecilia Nahnfeldt är forskare i systematisk teologi vid Karlstads universitet och ansvarig för delstudien om "Luthersk kallelsetanke och livspusslet".

Därutöver ingår i forskargruppen tre forskare för vilka nu inte ansöks om anslag. Elisabeth Gerle är docent i etik vid Lunds universitet och forskare vid Svenska kyrkans forskningsenhet. Hon kommer att genomföra en delstudie om "Erotik, andlighet och intimitetens omvandling". Johanna Gustafsson Lundberg är universitetslektor i etik vid Högskolan Dalarna och ansvarig för en delstudie om "Luther i ortodoxins och neologins tidevarv". Mattias Martinson är docent i systematisk teologi vid Uppsala universitet och kommer att genomföra en delstudie om "Den svenska teologins lutherska karaktär".

Forskargruppen kommer regelbundet att träffas för seminarier kring texter som produceras inom de åtta delstudierna. Avsikten är att varje delstudie skall resultera i en monografi som publiceras inom en samlad skriftserie med början 2011. Därutöver initieras ett samarbete med ledande forskare på området i Tyskland, USA och Skandinavien. Varje år anordnas en konferens om luthersk teologi och etik, då de personer som ingår i nätverket inbjuds att medverka med föreläsningar och en kritisk granskning av texter som skrivs inom delstudierna.

Referenser

- Althaus-Reid, Marcella, 2004. *From Feminist Theology to Indecent Theology. Readings on Poverty, Sexual Identity and God*. London: SCM Press.
- Aulén, Gustaf, 1930. *Den kristna försoningstanken – huvudtyper och brytningar*. Stockholm: Diakonistyrelsens bokförlag.
- Aurelius, Carl Axel, 1995. *Hjärtpunkten. Evangeliets bruk som nyckel till Augsburgska bekännelsen*. Skellefteå: Artos.
- Bekkengen, Lisbeth, 2002. *Man får välja. Om föräldraskap och föräldraledighet I arbetsliv och familjeliv*. Malmö: Liber ekonomi.
- Benhabib, Seyla, 2004. *Jämlikhet och mångfald*. Göteborg: Daidalos.
- Braaten, Carl E, 2007. *Principles of Lutheran Theology*. Second edition. Minneapolis: Fortress Press.
- Brock, N Rita & Parker, Ann, 2001. *Proverbs of Ashes. Violence, Redemptive Suffering and the Search for what Saves Us*. Boston: Beacon Press.
- Bäckström, Anders mfl, 2004. *Religious Change in Northern Europe. The Case of Sweden*. Stockholm: Verbum.
- Davie, Grace, 2002. *Europe. The Exceptional Case*. London: Darton, Longmann & Todd.
- Domning, Daryl & Hellwig, Monika, 2005. *Original Selfishness. Original Sin and Evil in the Light of Evolution*. Aldershot: Ashgate.
- Elert, Werner, 1961. *Das Christliche Ethos. Grundlinien der lutherischen Ethik*. Hamburg.
- Gerle, Elisabeth (red), 2008. *Luther som utmaning – om frihet och ansvar*. Stockholm: Verbum.
- Giddens, Anthony, 1999. *Modernitet och självidentitet*. Göteborg: Daidalos.
- Grantén, Eva-Lotta, 2003. *Patterns of Care. Relating Altruism in Sociobiology and the Christian Tradition of Agape*. Lund: Lunds universitet.
- Gregersen, Niels-Henrik mfl, 2005. *The Gift of Grace. The Future of Lutheran Theology*. Minneapolis: Fortress.
- Greive, Wolfgang, 2000. *Rechtfertigung in der Kontexten der Welt*. Genève: Lutherska Världsförbundet.
- Grenholm, Carl-Henric, 1992. *Protestant Work Ethics. A Study of work ethical theories in contemporary protestant theology*. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- Grenholm, Carl-Henric, 2001. "Politisk moral i en luthersk kontext", i Östnor, Lars (red): *Etisk pluralisme i Norden*. Kristiansand: HöyskoleForlaget.
- Grenholm, Carl-Henric, 2006. "Luthersk etik efter moderniteten", i Gunner, Göran (red): *På spaning*. Stockholm: Verbum.
- Grenholm, Cristina, 2005. *Moderskap och kärlek. Schabloner och tankeutrymme i feministteologisk livsåskådningensreflektion*. Nora: Nya Doxa.
- Hammar, Inger, 1999. *Emancipation och religion. Den svenska kvinnorörelsens pionjärer i debatt om kvinnans kallelse ca 1860-1900*. Stockholm: Carlssons.
- Hampson, Daphne, 2001. *Christian Contradictions. The Structure of Lutheran and Catholic Thought*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hefner, Philip, 1993. *The Human Factor*. Minneapolis: Fortress Press.
- Heim, S Mark, 2006. *Saved from Sacrifice. A Theology of the Cross*. Grand Rapids: Eerdmans.
- Hewitt Suchocki, Majorie 2003. "The Idea of God in Feminist Philosophy", i Charels Taliaferro, Paul J Griffiths (ed): *Philosophy of Religion. An Anthology*.
- Hof, Hans, 1989. *Gudsuppfattningar och människosyner. En problemhistorisk översikt. Del 1. Uppsala: Teologiska institutionen*.
- Holte, Ragnar, 1984. *Luther och lutherbilden. En kritisk granskning*. Stockholm: Proprius förlag.
- Jeffner, Anders, 1976. *Kriterien Christlicher Glaubenslehre. Eine prinzipielle Untersuchung heutiger protestantischer Dogmatik im deutschen Sprachbereich*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Kailus, Jörg, 2004. *Gesetz und Evangelium in Luthers Grossen Galaterkommentar sowie bei Werner Elert und Paul Althaus*. Münster: Lit Verlag.
- Luther, Martin, 1525. *Om den trålbundna viljan*. Stockholm: Svenska kyrkans diakonistyrelsens förlag (1964).
- Luther, Martin, 1888. *Von den guten Werken. Första utgåvan 1520. Ingår i Werke. Kritische Gesamtausgabe (WA). 6. Band*. Weimar: Hermann Böhlau.
- Luther, Martin, 1900. *Von weltlicher Oberkeit, wie weit man ihr gehorsam schuldig sei. Första utgåvan 1523. Ingår i Werke. Kritische Gesamtausgabe (WA). 11. Band*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger.
- Luther, Martin, 1914 och 1911. *In epistolam S Pauli ad Galatas Commentarius. Första utgåvan 1535. Ingår i Werke. Kritische Gesamtausgabe (WA). 40. Band, Erste und Zweite Abteilung*. Weimar: Hermann Böhlau Nachfolger.
- Lohse, Bernhard, 1999. *Martin Luther's Theology. Its Historical and Systematic Development*. Minneapolis: Augsburg Fortress Publishers.

- Lögstrup, Knud E, 1966. Den etiske fordring. 7 uppl. Köpenhamn: Gyldendal.
- Mannermaa, Tuomo, 1989. Der im Glauben gegenwärtige Christus. Hannover: Lutherisches Verlagshaus.
- MacIntyre, Alasdair, 1988. Whose Justice? Which Rationality? Notre Dame: University of Notre Dame Press.
- Mattes, C Mark, 2004. The Role of Justification in Contemporary Theology. Grand Rapids: Eerdmans.
- McGrath, Alister, 2005. Iustitia Dei. A History of the Christian Doctrine of Justification. 3rd edition. Cambridge: Cambridge University Press.
- Milbank, John, 1996. Theology, Language and Culture. Oxford: Blackwell.
- Nahnfeldt, Cecilia, 2006. Kallelse och kön. Schabloner i läsning av Matteusevangeliets berättelser. Karlstad: Karlstad University Press.
- Niebuhr, Reinhold, 1941. The Nature and Destiny of Man. New York: Scribners.
- Nygren, Tomas, 2007. Lag och evangelium som tal om Gud. Skellefteå: Artos.
- Pannenberg, Wolfhard, 1988, 1991 och 1993. Systematische Theologie. Band I-III. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Peura, Simo, 1994. Mehr als ein Mensch? Die Vergöttlichung als Thema der Theologie Martin Luthers von 1513 bis 1519. Mainz: Philipp von Zaborn.
- Plaskow, Judith, 1980. Sex, Sin and Grace. Women's Experience and the Theologies of Reinhold Niebuhr and Paul Tillich. Washington: The University Press of America.
- Rusch, G William (ed), 2003. Justification and the Future of the Ecumenical Movement. The Joint Declaration on the Doctrine of Justification. Collegeville, Minn: Liturgical Press.
- Saarinen, Risto, 1989. Gottes Wirken auf uns. Die transzendente Deutung des Gegenwart-Christi-Motivs in der Lutherforschung. Wiesbaden: Frans Steiner.
- Stolt, Birgit, 2004. Luther själv. Hjärtats och glädjens teolog. Skellefteå: Artos.
- Stout, Jeffrey, 2005. Democracy and Tradition. Princeton: University Press of California.
- Sundby, Olof, 1959. Luthersk äktenskapsuppfattning. Stockholm: Svenska Kyrkans Diakonistyrelses Bokförlag.
- Tanner, Kathryn, 1997. Theories of Culture. Minneapolis: Fortress.
- Thielicke, Helmut, 1951 och 1955. Theologische Ethik. Band I och II. Tübingen: JCB Mohr.
- Tillich, Paul, 1963. Systematic Theology. Vol I – III. Chicago: The University of Chicago Press.
- Trelstad, Marit (ed), 2006. Cross Examinations. Readings on the Meaning of the Cross Today. Minneapolis: Fortress.
- Tyrköö, Arja, 1999. I skärningspunkten mellan arbetsliv och föräldraskap. En studie om livsformer i 1990-talets Sverige. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Wingren, Gustaf, 1958. Skapelsen och lagen. Lund: Gleerups förlag.
- Wingren, Gustaf, 1960a. Evangeliet och kyrkan. Lund: Gleerups förlag.
- Wingren, Gustaf, 1960b. Luthers lära om kallelsen. Lund: Gleerups.
- Wingren, Gustaf, 1979. Öppenhet och egenart. Evangeliet i världen. Lund: LiberLäromedel.
- Williams, Patricia, 2001. Doing without Adam and Eve. Sociobiology and Original Sin. Minneapolis: Fortress.
- Ziehe, Tomas, 1993. Kulturanalyser: ungdom, utbildning, modernitet. Essäer. Stockholm: B. Östlings bokförlag, Symposium.